

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ АНАЛІТИКИ У ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЯХ ТА ПЛАНУВАННІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

THE FUNCTIONAL PURPOSE OF INTELLIGENCE ANALYTICS IN TYPICAL INVESTIGATIVE SITUATIONS AND PLANNING THE INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF TAXATION

Падалка Л.О., аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Формування ефективної методики розслідування злочинів у сфері оподаткування залишається важливою та актуальною проблемою сучасної криміналістичної науки, що зумовлено постійним вдосконаленням та розвитком злочинної діяльності у цій сфері. Стаття присвячена дослідженню можливостей використання інноваційних інструментів, зокрема розвідувальної аналітики для оптимізації діяльності слідчих у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування податкових злочинів. Наголошено, що методологічно виваженим є підхід щодо виокремлення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів у сфері оподаткування за критерієм підстав початку кримінального провадження. Звернута особлива увага на типові чинники, які впливають на ефективність планування під час розслідування злочинної діяльності у сфері оподаткування. Проаналізована типова слідча ситуація початку кримінального провадження за матеріалами оперативних підрозділів. Сформульовані основні завдання розвідувальної аналітики у такій ситуації, зокрема особлива увага звернута на використанні розвідувальної аналітики для планування розслідування у такій ситуації. Наголошено на можливості системного впливу на криміногенні процеси у сфері оподаткування шляхом застосування методології розвідувальної аналітики під час розслідування окремих кримінальних проваджень. Визначено функціональну спрямованість окремих кримінальних проваджень у функціонуванні інтегрованої системи управління ризиками у сфері протидії організованій злочинності. Обґрунтовано значення конкретизації технології злочинної діяльності за допомогою методології розвідувальної аналітики для подальшого ефективного планування досудового розслідування. Крім того, у статті окреслено функціональне призначення варіативних схем та асоціативних матриць для подальшого планування досудового розслідування.

Досліджені особливості початку кримінального провадження за результатами виявлення ознак податкових злочинів під час розслідування інших кримінальних проваджень. Окреслені вихідні параметри такої слідчої ситуації. Охарактеризована функціональна спрямованість розвідувальної аналітики у такій ситуації. Запропонований типовий алгоритм дій слідчого у вказаній типовій слідчій ситуації з урахуванням можливостей розвідувальної аналітики. Охарактеризовані чотири основних функції розвідувальної аналітики у такій типовій слідчій ситуації. Звернута особлива увага на залежностях між функціональною спрямованістю розвідувальної аналітики та хронологічним перебігом досудового розслідування та необхідністю коригування аналітичних завдань залежно від ступеня вирішення завдань, які формуються у відповідній типовій слідчій ситуації. Окреслені моделі встановлення усіх елементів злочинної діяльності у вказаній ситуації за допомогою методів розвідувальної аналітики.

Ключові слова: розслідування, типова слідча ситуація, планування, розвідувальна аналітика, податкові злочини.

The formation of an effective method of investigating crimes in the field of taxation remains an important and urgent problem of modern forensic science, which is due to the constant improvement and development of criminal activity in this area. The article is devoted to the study of the possibilities of using innovative tools, in particular, intelligence analytics to optimize the activities of investigators in typical investigative situations at the initial stage of the investigation of tax crimes. It is emphasized that the methodologically balanced approach is to distinguish typical investigative situations of the initial stage of the investigation of crimes in the field of taxation according to the criterion of the grounds for initiating criminal proceedings. Particular attention is paid to typical factors that affect the effectiveness of planning during the investigation of criminal activities in the field of taxation. A typical investigative situation of the initiation of criminal proceedings based on the materials of operative units is analysed. The main tasks of intelligence analytics in such a situation are formulated, in particular, special attention is paid to the use of intelligence analytics to plan an investigation in such a situation. The possibilities of systemic influence on criminogenic processes in the field of taxation by applying the methodology of intelligence analytics during the investigation of individual criminal proceedings are emphasized. The functional focus of individual criminal proceedings in the functioning of the integrated risk management system in the field of combating organized crime has been determined. The importance of specifying the technology of criminal activity using the methodology of intelligence analytics for further effective planning of the pre-trial investigation is substantiated. In addition, the article outlines the functional purpose of variable schemes and associative matrices for further planning of pretrial investigation.

Peculiarities of the initiation of criminal proceedings based on the detection of signs of tax crimes during the investigation of other criminal proceedings are studied. The initial parameters of such an investigative situation are outlined. The functional orientation of intelligence analytics in such a situation is characterized. A typical algorithm of the investigator's actions in the indicated typical investigative situation, taking into account the capabilities of intelligence analytics, is proposed. Four main functions of intelligence analytics in such a typical investigative situation are characterized. Special attention is paid to the dependencies between the functional orientation of intelligence analytics and the chronological course of the pre-trial investigation and the need to adjust analytical tasks depending on the degree of solving the tasks that are formed in the corresponding typical investigative situation. Models for establishing all elements of criminal activity in the specified situation using methods of intelligence analytics are outlined.

Key words: investigation, typical investigative situation, planning, intelligence analytics, tax crimes.

Постановка проблеми. Розслідування злочинів як складна форма людської діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, перш за все, потребує належної організації невід'ємною складовою якої є планування розслідування, зважаючи на ті вихідні умови у яких суб'єкт досудового розслідування розпочинає свою діяльність. Окремі науковці слушно звертають увагу, що планування розслідування є основним методом організаційно-управлінської діяльності у кримінальних провадженнях. За своїм змістом і функціями планування – це складний про-

цес із визначення шляхів, способів, заходів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої мети [1].

Практика роботи правоохоронних органів, які здійснюють виявлення та розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема й у сфері оподаткування свідчить, що у значній кількості випадків суб'єкти оподаткування уповноважені суб'єкти доволі формально підходять до процесу планування розслідування, що призводить до суттєвого зниження ефективності роботи за конкретним кримінальним провадженням. Вивчення матеріалів

практики свідчить, що ефективність планування розслідування загалом залежить від певних типових чинників, зокрема: а) теоретичний рівень підготовки суб'єкта, який здійснює розслідування та його постійне вдосконалення; б) досвід роботи відповідного суб'єкта, зокрема й щодо розслідування кримінальних правопорушень конкретної категорії; в) управлінські компетенції суб'єкта розслідування та уміння їх ефективного прикладного застосування. У даному випадку особливу увагу необхідно звернути на рівень розвитку навиків моделювання та прогнозування, а також оцінки вихідних даних, які є основою для початкового планування своєї діяльності. г) якість вихідних даних, які використовуються для планування розслідування. Зважаючи на викладене, видається слушним здійснити аналіз проблематики планування розслідування у типових слідчих ситуаціях, зважаючи на наукові здобутки та практику використання розвідувальної аналітики у діяльності правоохоронних органів.

Стан дослідження. Проблема формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування досліджувалась такими вченими, як А. Амеліна, А. Волобуєв, В. Лисенко, С. Лепський, В. Некрасов, Ю. Оніщик, А. Падалка, П. Цимбал, Г. Цимбал, С. Чернявський, Г. Чигрина, В. Шершеньова, О. Шкута та інші науковці.

Мета статті полягає у визначенні основних напрямів використання розвідувальної аналітики під час розслідування злочинів у сфері оподаткування у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування.

Виклад основного матеріалу. Опрацьовані нами матеріали кримінальних проваджень свідчать, що умови, обсяг наявної інформації тощо, які існують на момент початку кримінального провадження щодо податкових злочинів перебувають у прямих залежностях із підставами початку таких кримінальних проваджень, що, на нашу думку, зумовлює необхідність виокремлення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування саме за цим критерієм.

Типова слідча ситуація початку кримінального провадження за реалізованими матеріалами оперативних розробок. Перш за все, необхідно зауважити, що у даному випадку аналітична розвідка, системи оцінки ризиків та інші аналітичні інструменти виступають першоосновою для початку кримінального переслідування особи чи групи осіб, які здійснюють злочинну діяльність у сфері оподаткування. У даному випадку розвідувальна аналітика як системна діяльність щодо моніторингу економічних та господарських процесів із метою забезпечення нормального функціонування державних економічних інституцій виконує такі задачі: а) конкретизує сектори економіки з найбільшими ризиками вчинення злочинів у сфері оподаткування; б) типізує коло суб'єктів, які можуть здійснювати злочинну діяльність у цій сфері із оцінкою криміногенних ризиків щодо кожного суб'єкта; в) типізує причини криміналізації відповідної сфери господарської діяльності у частині ухилення від оподаткування; г) визначає пріоритети щодо необхідності першочергового впливу на конкретні елементи злочинності у сфері оподаткування як системи. Безумовно, необхідно наголосити, що у кожному випадку наявності достатніх аналітичних даних щодо криміногенних процесів у сфері оподаткування необхідне реагування щодо кожного випадку та епізоду злочинної діяльності з боку правоохоронних органів. Водночас, необхідно відзначити, що такий точковий підхід у контексті оперативних розробок відповідних осіб та груп, які здійснюють злочинну діяльність у сфері оподаткування не вирішує стратегічну задачу нейтралізації кримінальної активності у вказаній сфері на тривалий час, тобто, доволі часто, як свідчить практика, притягнення до кримінальної відповідальності окремих осіб не забезпечує декриміналізацію відповідної сфери

через закономірну здатність будь-якої форми злочинності до самовідтворення, мімікрії та адаптації до різних соціальних умов. Зважаючи на викладене, належно підготовлені інформаційні продукти за результатами аналітичної розвідки дозволяють ефективніше використовувати наявні кадрові ресурси перед початком планування оперативних розробок і, відповідно подальших кримінальних проваджень, зокрема:

- пріоритетна оперативна розробка осіб та груп, які безпосередньо не здійснюють злочинну діяльність у сфері оподаткування, але своїми злочинними діями формують інфраструктурні елементи для вчинення податкових злочинів у певних сферах господарської діяльності. Зокрема, у контексті цього, особливу увагу необхідно звернути на важливість першочергової оперативної розробки осіб, які виконують відповідні функції представників влади та держави, якщо попередні результати розвідувальної аналітики свідчать, що нейтралізація протиправної діяльності таких осіб, ускладнить функціонування злочинних схем та технологій і частково забезпечить декриміналізацію відповідної сфери господарської діяльності у частині ухилення від сплати податків. У контексті цього, необхідно наголосити, що у такій моделі роботи оперативна розробка та подальше кримінальне провадження спрямовані на вирішення стратегічного завдання, що відповідає концепції використання інтегрованої моделі управління ризиками;

- пріоритетна оперативна розробка осіб та груп, які здійснюють найбільший злочинний вплив на податкову злочинність у відповідній сфері господарської діяльності та забезпечують стійку кримінальну активність суб'єктів нижчого рівня. Опрацьовані матеріали практики свідчать, формування складних технологій систематичного ухилення від оподаткування у конкретній сфері господарської діяльності супроводжується функціонуванням групи суб'єктів, які сформувавши відповідні схеми злочинної діяльності, апробувавши їх на практиці поступово формують стійку інфраструктуру для забезпечення своєї злочинної діяльності та доступу до вказаних кримінальних технологій та схем на нижчому рівні, що призводить до масштабної криміналізації усієї сфери. Саме тому, вплив та вказаних суб'єктів є пріоритетним завданням.

Принагідно наголосимо, що окреслена нами типова слідча ситуація, як правило, є сприятливою оскільки основна частина злочинної діяльності задокументована у межах оперативної розробки. Аналіз матеріалів практики свідчить, що методологія розвідувальної аналітики на початковому етапі розслідування за наявності такої слідчої ситуації вирішує такі задачі:

- забезпечує своєчасне виявлення недоліків та прогалин у документуванні злочинної діяльності під час оперативної розробки, особливо у тих випадках, коли для її методичного супроводження не було залучено слідчого;

- конкретизує використану злочинцями технологію злочинної діяльності, до додатково вирішує такі задачі: а) систематизує обставини, які підлягають встановленню та доказуванню під час досудового розслідування; б) конкретизує коло осіб, які повинні бути пріоритетними об'єктами уваги під час досудового розслідування, зважаючи на їх роль у структурі злочинної діяльності у сфері оподаткування; в) виокремлює потенційні інфраструктурні елементи, які забезпечували злочинну діяльність у сфері оподаткування, що дозволяє розпочати кримінальне переслідування інших суб'єктів за вчинення злочинів інших категорій, зокрема злочинів у сфері службової діяльності та корупційних злочинів;

- забезпечує виявлення неочевидних зв'язків між окремими складовими технології злочинної діяльності та суб'єктами злочинної діяльності, які у ній задіяні;

- забезпечує формування схем та матриць зв'язків між об'єктами, які становлять інтерес для успішної організації

розслідування, відображаючи не лише наявність відповідних зв'язків, а й рівень їх інтенсивності, що дозволяє виокремити пріоритетні об'єкти документування шляхом проведення слідчих розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій.

Фактично, інформаційні продукти, сформовані за результатами аналітичної розвідки, функціонально доповнюють наявні матеріали оперативної розробки створюючи кумулятивний ефект та конкретизуючи внутрішню сутність слідчої ситуації початкового етапу розслідування, що і визначає ефективність його подальшого планування, зокрема у частині:

- складання слідчим плану перевірки висунутих загальних версій щодо розслідування загалом та окремих версій щодо конкретних складових злочинної діяльності;

- розроблення структурованого та адаптивного алгоритму проведення слідчих (розшукових) дій та вжиття інших процесуальних заходів для підвищення ефективності досудового розслідування;

- формування структурованої етапності використання спеціальних знань під час досудового розслідування, у частині: а) залучення спеціалістів та експертів для надання консультативної допомоги, а також участі у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій; б) призначення судових експертів;

- планування форм та етапності взаємодії з іншими суб'єктами протидії злочинності, якщо технологія злочинної діяльності структурно включає кримінальні правопорушення, які підслідні іншим суб'єктам;

- планування форм та етапів залучення до досудового розслідування оперативних підрозділів із розробленням форм контролю за виконаною ними роботою;

- планування процесуальних дій, які потребують узгодження прокурора та санкціонування слідчого судді;

- побудову послідовного алгоритму формування доказової бази із урахуванням ризиків втрати окремих фактичних даних, які можуть бути доказами під час розслідування конкретного кримінального провадження;

- розроблення варіативних схем процесуальних дій з урахуванням ризиків та загроз, які можуть виникнути під час розслідування кримінального провадження. У контексті цього необхідно наголосити, що розвідувальна аналітика є ключовим інструментом у формуванні слідчим таких варіативних схем, але вона повинна застосовуватись на усьому етапі досудового розслідування із метою оцінки: а) впливу початку конкретного кримінального провадження на криміногенну ситуацію у конкретній сфері чи на діяльність окремих злочинних угруповань; б) оцінки можливих моделей поведінки суб'єктів, які зацікавлені у результатах розгляду конкретного кримінального провадження та коригування планування розслідування із урахуванням розроблених моделей.

Типова слідча ситуація початку кримінального провадження за матеріалами отриманими під час розслідування інших кримінальних проваджень. Як слушно відзначає Т.І. Савчук, *по-перше*, зважаючи на механізм учинення економічних злочинів, на стадії початку кримінального провадження неможливо виявити усю систему вчинення злочинів, тому подальше їх виявлення відбувається на стадії досудового розслідування безпосередньо слідчим; *по-друге*, виявлення даних, що містять ознаки нових злочинів, відбувається у процесі доказування у межах розпочатого кримінального провадження; *по-третє*, способами виявлення нових злочинів є проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів і, що найголовніше, аналітична робота слідчого за отриманими матеріалами [2].

Опрацювання матеріалів практики та аналіз кримінальних проваджень свідчить, що значна частина злочинів у сфері оподаткування виявляється правоохоронними органами під час розслідування кримінальних прова-

джень, які розпочаті за ознаки вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської чи службової діяльності. Наведене зумовлено тим, що податкова злочинність не є відокремленим і абсолютно автономним сегментом кримінальних практик, а тісно вбудована у загальну систему злочинності та перебуває у відповідній системі залежностей з іншими формами протиправної поведінки.

Розпочинаючи аналіз функціональної спрямованості розвідувальної аналітики у даній слідчій ситуації перш за все, необхідно звернути увагу на типові вихідні параметри, які її характеризують, зокрема:

- відсутність попереднього оперативно-розшукового документування відповідної злочинної діяльності, внаслідок чого слідчий та відповідні працівники оперативних підрозділів розпочинають пізнання сутності кримінально-релевантної події після початку кримінального провадження. Водночас, необхідно звернути увагу на те, що в окремих випадках відповідна система обставин, яка підлягає встановленню може бути задокументованою оперативними підрозділами у межах іншої оперативно-розшукової справи, що є певним інформаційним підґрунтям для початку роботи за новим кримінальним провадженням;

- обізнаність осіб, які причетні до злочинної діяльності про можливість їх кримінального переслідування та вжиття ними відповідних заходів захисту, зокрема: а) припинення злочинної діяльності, що унеможлиблює її документування гласними та негласними засобами у реальному режимі часу; б) виведення активів, які отримані за результатами злочинної діяльності, або вжиття заходів, спрямованих на їх легалізацію; в) знищення доказів злочинної діяльності, що ускладнює встановлення обставин, які підлягають доказуванню у межах кримінального провадження; г) вжиття активних заходів щодо встановлення неформальних та корупційних зв'язків з метою перешкоджання початку та активному здійсненню досудового розслідування; д) ухилення від суб'єктів, які здійснюють кримінальне переслідування та суду; е) узгодження стратегії та тактики поведінки на досудовому розслідуванні з іншими фігурантами кримінального провадження.

Наголосимо, що функціональна спрямованість розвідувальної аналітики перебуває у прямих залежностях із відповідною системою завдань, які потребують розв'язання у такій слідчій ситуації. Зважаючи на викладене, а також на проведені дослідження матеріалів кримінальних проваджень, можна відзначити, що у комплексі із процесуальними заходами та відповідною системою слідчих (розшукових) дій, розвідувальна аналітика у даному випадку спрямовується на:

- встановлення усіх елементів технології злочинної діяльності. Функціонально вказана задача вирішується шляхом: а) опрацювання аналітиками матеріалів інших кримінальних проваджень та оперативно-розшукових справ для виявлення аналогічних злочинних схем та технологій; б) комплексного аналізу правових, інституційних та інших елементів, які у сукупності як система могли створити умови для формування та застосування конкретної технології злочинної діяльності; в) вивчення та аналізу попередньо сформованих теоретичних моделей злочинної діяльності, які розроблялись аналітиками у межах функціонування інтегрованої системи оцінки ризиків;

- розроблення типової схеми суб'єктів, які могли бути задіяні у реалізації конкретної технології злочинної діяльності у сфері оподаткування, зважаючи на сутність останньої;

- визначення типового переліку інфраструктурних елементів, які на думку аналітиків, на підставі проведенного комплексного аналізу, повинні бути залучені для забезпечення відповідної злочинної діяльності;

- розроблення типових моделей окремих елементів злочинної діяльності, наприклад схем виведення та лега-

лізації прибутків отриманих за результатами злочинної діяльності тощо.

На відмінну від першої типової ситуації, описаної вище, застосування методології розвідувальної аналітики розпочинається практично з одночасним проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій. Зважаючи на викладене із організаційно-тактичного боку організація роботи слідчого має будуватися за таким алгоритмом: внесення відомостей до ЄРДР – формування запиту щодо проведення комплексного аналітичного дослідження усіх аспектів виявленої кримінально-релевантної події – проведення першочергових слідчих (розшукових) дій для фіксації даних, які стали підставою для початку кримінального провадження – отримання аналітичного звіту – співставлення результатів аналітичного звіту із наявними у кримінальному провадженні матеріалами – формування уточнюючого та деталізуючого запиту аналітичним підрозділам – складання плану розслідування. Застосування такого алгоритму, який включає обов'язкове використання методів розвідувальної аналітики значно оптимізує планування розслідування за такими напрямками:

– визначення кола суб'єктів, які повинні бути залучені до проведення досудового розслідування із виокремленням етапів та функціональної спрямованості кожного такого суб'єкта;

– формування окремих планів для перевірки окремих версій висунутих слідчим на початковому етапі розслідування із конкретизацією суб'єктів та їх функціональної спрямованості для здійснення такої перевірки;

– розроблення внутрішньої структури тактичних комплексів та періодизації їх застосування під час досудового розслідування кримінального провадження;

– визначення пріоритетності встановлення та доказування конкретних епізодів злочинної діяльності, які хронологічно чи в іншій моделі зв'язків пов'язані між собою та утворюють цілісну технологію злочинної діяльності;

– формування оцінки впливу окремих процесуальних заходів та тактичних комплексів на подальшу стратегію

розслідування та розроблення моделей і сценаріїв швидкої зміни раніше розпланованої системи заходів;

– оцінка ймовірності виявлення раніше невідомих епізодів злочинної діяльності і відповідно попереднє планування необхідних сил та засобів, необхідних для залучення;

– розроблення періодизації спільних нарад щодо заслуховування результатів розслідування відповідного кримінального провадження та уточнення аналітичних запитів і завдань за їх результатами.

Частково підсумовуючи, можна відзначити, що функціональна спрямованість розвідувальної аналітики у даній слідчій ситуації відрізняється залежно від хронологічного етапу розслідування та його результатів. Так, на підставі наведеного, слушно виокремити такі функції розвідувальної аналітики:

а) *інтегруюча* (початковий етап розслідування) – об'єднання усієї наявної інформації щодо кримінально-релевантної події у цілісну інформаційну систему;

б) *координуюча* (початковий етап розслідування) – забезпечення у сукупності з іншими наявними у розпорядженні слідчого даними формування стратегії розслідування кримінального правопорушення у сфері оподаткування;

в) *діагностична* (початковий етап розслідування) – аналітична інтеграція усіх наявних інформаційних масивів для найточнішого визначення сутності та внутрішнього механізму кримінально-релевантної події;

г) *коригуюча* (подальший етап розслідування) – забезпечення своєчасного коригування раніше сформованої стратегії розслідування з урахуванням надходження нових даних та їх аналітичного опрацювання.

Висновки. Підсумовуючи викладене, на нашу думку, можна зауважити, що розвідувальна аналітика у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування податкових злочинів є забезпечувальним інструментом щодо конкретизації інформаційного змісту відповідної слідчої ситуації та прийняття управлінських рішень щодо стратегії розслідування відповідного кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенов В.В. Проблеми висунення слідчих версій при розслідуванні вбивств, прихованих інсценуванням. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2009. № 9. С. 77–84.
2. Савчук Т.І. Виявлення ознак економічних злочинів у процесі досудового слідства. *Право і безпека*. 2014. № 3. С. 150–156.